

Referentne grupe kao perspektive¹

Tamocu Šibutani

Sažetak

Uprkos dvosmislenosti, referentna grupa postala je sve popularniji pojam koji se koristi u hipotezama o raznim društvenim pojavama. Ograničenje ovog pojma na jednu pojavu, naime, na grupu čiju perspektivu akter koristi kao referentni okvir, povećaće njegovu korisnost kao analitičkog oruđa. Zajedničke perspektive nastaju učešćem u zajedničkim komunikacijskim kanalima, a kulturni pluralizam modernih masovnih društava proizlazi iz lakog pristupa mnoštvu kanala. Pojam referentne grupe, ukoliko se preciznije definiše, može u velikoj meri olakšati istraživanje na način da strukturise orijentaciju svakog aktera prema sopstvenom svetu.

Ključne reči: grupna perspektiva, referentni okvir, kanali komunikacije, društveni svetovi

Iako je Hajman (Hyman) skovao termin pre malo više od jedne decenije, pojam referentne grupe postao je jedan od središnjih analitičkih alata u socijalnoj psihologiji, koji se koristi u građenju hipoteza koje se tiču različitih društvenih pojava. Nedoslednost ponašanja, kako osoba prelazi iz jednog društvenog konteksta u drugi, objašnjava se promenom referentnih grupa; prestupi maloletnih delinkvenata, posebno u prelaznim urbanim sredinama, objašnjavaju se očekivanjima bandi vršnjačkih grupa; utvrđeno je da su promene društvenih stavova povezane sa promenama u udruženjima. Pojam referentne grupe bio je posebno koristan prilikom objašnjavanja načinjenih izbora u kontekstu očiglednih alternativa, posebno u slučajevima u kojima se čini da su odabiri u suprotnosti sa „najboljim interesima” aktera. Problemi vezani za položaj – težnje onih koji žele da se uspnu društvenom lestvicom, sukobi lojalnosti unutar grupa, dileme marginalizovanih pojedinaca, takođe su analizirani u kontekstu referentnih grupa, kao i osobena osetljivost i reakcije različitih delova publike na masovnu komunikaciju. Uočeno je da su isti generički procesi uključeni u ove iznenađujući raznolike događaje, a sve veća popularnost pojma svedoči o njegovoj korisnosti u analizi.

Ipak, kao što je i očekivano tokom istraživačkih faza u bilo kojem polju istraživanja, prisutna je određena zabuna koja je povezana sa upotrebom pomenutog pojma,

¹ Tamotsu Shibutani “Reference Groups as Perspectives”, *American Journal of Sociology*, 60 (6) (1955): 562–569.

a koja uglavnom proizlazi iz njegove neodređenosti. Dostupne formalne definicije su nedosledne, a dešava se ponekad da prilikom upotrebe one budu kontradiktorne. Činjenica da socijalni psiholozi mogu razumeti jedan drugog uprkos ovim dvosmislenostima, podrazumeva intuitivno prepoznavanje nekog centralnog značenja, dok će eksplicitni iskaz o tome uvećati korisnost pojma kao analitičkog alata. Literatura otkriva da sve rasprave o referentnim grupama uključuju neko prepoznatljivo grupisanje sa kojim je akter na neki način povezan, kao i norme i vrednosti koje se dele u datoj grupi. Ipak, odnos između ova tri elementa nije uvek jasan. Naš početni zadatak je, dakle, ispitati koncepcije referentnih grupa koje su implicitne stvarnoj upotrebi, bez obzira na formalne definicije.

Jedna uobičajena upotreba pojma je u označavanju one grupe koja služi kao referentna tačka prilikom upoređivanja ili kontrastiranja, posebno u formiranju sudova o sopstvenom ja. U izvornoj upotrebi pojma, Hajman je govorio o referentnim grupama kao tačkama poređenja u proceni sopstvenog položaja, te je otkrio da su se procene razlikovale u zavisnosti od grupe sa kojom se ispitanik upoređivao. Merton (Merton) i Kit (Kitt), u svom preformulisanoj Stouferove (Stouffer) teorije relativne deprivacije, takođe koriste pojam na ovaj način; sudovi vojnika iz pozadinskih redova, koji su poslani preko okeana, o njihovoj sudbini razlikovali su se, zavisno od toga da li su sebe upoređivali sa vojnicima koji su još uvek bili kod svojih kuća ili sa onima koji su uključeni u borbena dejstva. Ovi autori takođe predlažu konkretne istraživačke operacije u kojima se od ispitanika traži da se uporede sa raznovrsnim grupama. Izučavanje nivoa aspiracije od strane Čapmena (Chapman) i Volkmana (Volkman), često citirano u raspravama o teoriji referentnih grupa, takođe uključuje varijacije u prosuđivanju koje proizlaze iz poređenja sopstvene grupe sa drugima.² Prema ovom načinu primene, referentna grupa predstavlja standard ili kontrolnu tačku koju akter koristi u formiranju svoje procene situacije, posebno sopstvenog položaja u okviru iste. Na taj način, logično, *bilo koja* grupa sa kojom je akter upoznat može postati referentna grupa.

Druga pojava na koju se pojam odnosi je ona grupa u kojoj akter teži da stekne ili zadrži prihvatanje: dakle, grupa čije su tvrdnje od velike važnosti u situacijama koje zahtevaju izbor. Kaže se da referentnu grupu društveno ambicioznih čine ljudi viših slojeva čiji se statusni simboli oponašaju. Merton i Kit izraze volje i osećaja spremnosti za borbu neiskusnih trupa, za razliku od poniznosti veterana sa borbenim iskustvom, tumače kao napore pridošlica da se identifikuju sa veteranima kojima su greškom pripisali određene vrednosti.³ Dakle, pojam se koristi da ukaže na udruživanje pojedinaca među kojima neki žele da steknu, održe ili poboljšaju svoj položaj; referentna grupa je ona grupa u kojoj određeni pojedinac želi da učestvuje.

² H. H. Hyman, "The Psychology of Status," *Archives of Psychology*, XXXVIII (1942), 15; R. K. Merton i A. Kitt, "Contributions to the Theory of Reference Group Behavior," u R. K. Merton i P. F. Lazarsfeld (.), *Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1950), 42–53, 69; D. W. Chapman i J. Volkman, "A Social Determinant of the Level of Aspiration," *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XXXIV (1939), 225–38.

³ *Op. cit.*, 75–76.

Treći vid upotrebe pojma označava onu grupu čija perspektiva sačinjava referentni okvir akteru. Shodno tome, Šerif (Sherif) o referentnim grupama govori kao o grupama čije se norme koriste kao tačke za usidrenje prilikom struktuiranja perceptivnog polja,⁴ a Merton i Kit govore o „društvenom referentnom okviru” za tumačenja.⁵ Kroz direktno ili posredno učestvovanje u određenoj grupi pojedinac dolazi do percepcije sveta sa stanovišta te grupe. Ipak, njegova grupa ne mora biti ona u okviru koje on teži prihvatanju; pripadnik neke manjinske grupe može prezirati određenu grupu, a opet videti svet na način koji ta grupa promovise. Korišćen na ovaj način, pojam referentne grupe više ukazuje na psihološki fenomen nego na objektivno postojeću grupu pojedinaca; pojam se odnosi na organizaciju iskustva aktera. Drugim rečima, referentna grupa strukturiše akterovo perceptivno polje. Prilikom ovakve primene referentna grupa postaje bilo koji kolektivitet, stvaran ili zamišljen, onaj kome se zavidi ili prezren, čiju perspektivu akter preuzima.

Dakle, ispitivanje trenutne upotrebe otkriva tri različite pojave koje pokriva jedan pojam: (1) grupe koje služe kao tačke za upoređivanje; (2) grupe kojima pojedinci teže; i (3) grupe čije su perspektive akteri preuzeli. Iako ovi termini mogu biti povezani, zajedničko tretiranje onoga što bi trebalo jasno razgraničiti, kao generički različito, može dovesti samo do dalje zabune. Tvrdnja ovog rada je da će ograničenje pojma referentne grupe na treću alternativu, stanovište po kojem grupna perspektiva čini referentni okvir aktera, povećati njegovu korisnost u istraživanju. Bilo koja grupa ili predmet mogu se koristiti za poređenja, a pojedinac ne treba da preuzima ulogu onih sa kojima upoređuje svoju sudbinu; stoga, prva upotreba ima sasvim drugu svrhu i može se eliminisati iz daljeg razmatranja. Međutim, u nekim okolnostima, odnosi lojalnosti i težnje grupe povezane su sa preuzetim perspektivama, a karakter ovog odnosa zahteva dalje istraživanje. Ovakva diskusija zahteva ponovno tvrđenje poznatog, ali s obzirom na poteškoće u radu na referentnim grupama, ponavljanje možda neće biti na odmet. Iako je entuzijazam nekih pristalica prisutan, zapravo, u okviru teorije referentnih grupa nema ničeg novog.

Kultura i lična kontrola

Tomas (Thomas) je pre mnogo godina istakao da ono što pojedinac radi u velikoj meri zavisi od njegove definicije situacije. Može se dodati da način na koji neko dosledno definiše niz situacija zavisi od njegove organizovane perspektive. Perspektiva je uređeni pogled određenog pojedinca – ono što se podrazumeva o svojstvima različitih predmeta, događaja i ljudske prirode. To je poredak stvari koje se pamte i očekuju, kao i stvari koje se stvarno opažaju, organizovana koncepcija onoga što je verodostojno i onoga što je moguće; ona čini matricu kroz koju pojedinac opaža svoje okruženje. Činjenica da pojedinci imaju uređene perspektive omogućava im

⁴ M. Sherif, “The Concept of Reference Groups in Human Relations,” u M. Sherif i M. O. Wilson (ed.), *Group Relations at the Crossroads* (New York: Harper & Bros., 1953), 203–31.

⁵ *Op. cit.*, 49–50.

da svoj neprestano menjajući svet shvate kao relativno stabilan, uređen i predvidljiv. Kao što je to formulisao Rizler (Riezler), perspektiva pojedinca je obris sheme, pre samog iskustva, koja ga definiše i vodi.

Postoji mnoštvo eksperimentalnih dokaza koji ukazuju na to da je percepcija selektivna; da organizacija perceptivnog iskustva delom zavisi od toga šta se očekuje i šta se podrazumeva. Sudovi počivaju na perspektivama, a ljudi sa različitim pogledima različito definišu identične situacije, selektivno odgovarajući na okolinu. Dakle, prostitutka i socijalni radnik koji šetaju naseljem siromašnih primećuju različite stvari; sociolog treba da sagleda odnose koje drugi ne uspevaju da primete. Svaka promena perspektiva – postajanjem roditeljem prvi put, saznanje o neminovnosti smrti za nekoliko meseci ili propast dobro skovanih planova – dovodi do toga da pojedinac primeti stvari koje je prethodno prevideo, te da poznati svet vidi u drugačijem svetlu. Kako je to Gete (Goethe) tvrdio, istorija se neprestano iznova piše, ne toliko zbog otkrića novih dokumentarnih dokaza, već zato što promenljive perspektive istoričara dovode do novih izbora podataka.

Kultura se, u smislu kako pojam koristi Redfield (Redfield), odnosi na perspektivu koju dele pojedinci određene grupe; sastoji se od onih „konvencionalnih shvaćanja manifestovanih u činjenjima i predmetima za upotrebu, koja karakterišu društva”.⁶ Budući da su ovakva konvencionalna razumevanja pretpostavke delovanja, oni koji dele zajedničku kulturu uključuju se u zajedničke načine delanja. Kultura nije statičan entitet već kontinuirani proces; norme se kreativno iznova potvrđuju, iz dana u dan, u okviru društvene interakcije. Oni koji učestvuju u kolektivnim transakcijama pristupaju jedni drugima sa utvrđenim očekivanjima, a ostvarenje onoga što se očekuje uzastopno potvrđuje i ojačava njihove perspektive. Na ovaj način, pojedinci u svakoj kulturnoj grupi kontinuirano uzajamno podržavaju perspektive, odgovarajući drugima na očekivane načine. U tom smislu kultura je proizvod komunikacije.

U svojoj raspravi o unutarpsihičkoj društvenoj kontroli, Mid (Mead) je govorio o pojedincima koji „preuzimaju ulogu uopštenog drugog”, podrazumevajući time da svaka osoba pristupa svom svetu sa stanovišta kulture svoje grupe. Svako opaža, razmišlja, oblikuje sudove i kontroliše se prema referentnom okviru grupe u kojoj učestvuje. Budući da definiše predmete, druge ljude, svet i sebe iz perspektive koju deli sa drugima, pojedinac sa ovog uopštenog stanovišta može da vizualizuje predloženu putanju delovanja, predviđa reakcije drugih, inhibira neželjene impulse i tako vodi sopstveno ponašanje. Socijalizovana osoba je društvo u malom; ona postavlja iste standarde ponašanja za sebe kao i druge i sudi sebi pod istim uslovima. Osoba može pravilno da definiše situacije i da ispuni svoje obaveze, čak i u odsustvu drugih ljudi, jer, kao što je već napomenuto, njena perspektiva uvek uzima u obzir očekivanja drugih. Dakle, sposobnost definisanja situacija sa stanovišta koje se podudara

⁶ R. Redfield, *The Folk Culture of Yucatan* (Chicago: University of Chicago Press, 1941), str.132. Za eksplicitniji prikaz biheviorističke teorije kulture videti *The Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, изд. D. G. Mandelbaum (Berkeley: University of California Press, 1949), 104–9, 308–31, 544–59.

sa stanovištima drugih omogućava ličnu kontrolu.⁷ Kada je govorio o preuzimanju uloge uopštenog drugog, to se nije odnosilo na ljude, već i na perspektive koje se dele sa drugima u transakciji.

Doslednost u ponašanju pojedinca u najrazličitijim društvenim kontekstima treba objasniti u smislu pojedinčeve organizovane perspektive. Jednom kada pojedinac usvoji određeni pogled svoje grupe, ovaj pogled postaje orijentacija prema svetu, a pojedinac takav referentni okvir primenjuje na sve nove situacije. Shodno tome, doseljenici i turisti često pogrešno tumače neobične stvari koje vide; disciplinovani komunisti bi svaku situaciju definisao drugačije od osobe koja to nije. Iako se ponašanje referentne grupe obično proučava u situacijama kada se čini da su izbori mogući, sam akter često nije svestan da postoje alternative.

Predlog da pojedinci misle, osećaju i vide stvari sa stanovišta svojstvenog grupi u kojoj učestvuju je stara, više puta isticana od strane onih koji se bave antropologijom i sociologijom znanja. Otkud onda iznenadni interes za teoriju referentnih grupa tokom protekle decenije? Pojam referentne grupe zapravo uvodi neznatno poboljšanje u odavno poznatu teoriju, poboljšanje koje se čini nužnim u kontekstu posebnih karakteristika modernih masovnih društava. Pre svega, u modernim društvima posebni problemi proizlaze iz činjenice da pojedinci ponekad koriste standarde grupa u kojima nisu priznati članovi, ponekad grupa u kojima nikada nisu direktno učestvovali, a ponekad grupa koje uopšte ne postoje. Drugo, u našem masovnom društvu, koje karakteriše kulturni pluralizam, svaka osoba usvaja nekoliko perspektiva, a to povremeno dovodi do nezgodnih dilema koje zahtevaju sistematsko proučavanje. Konačno, razvoj teorije referentnih grupa potpomognut je sve većim interesovanjem za socijalnu psihologiju i subjektivne aspekte grupnog života, prelaskom sa preovlađujućeg bavljenja objektivnim društvenim strukturama na interesovanje za iskustva učesnika čije regulisane aktivnosti čine takve strukture primetnim.

Referentna grupa je, dakle, grupa čiji pogled na svet akter koristi kao referentni okvir za organizaciju sopstvenog perceptivnog polja. Sve vrste grupa, sa velikim varijacijama u veličini, sastavu i strukturi, mogu postati referentne grupe. Od najvećeg značaja za većinu ljudi su one grupe u kojima oni učestvuju neposredno – one koje nazivamo grupama sa članstvom – posebno one koje se sastoje od određenog broja osoba sa kojima je pojedinac u primarnom odnosu. Međutim, u nekim transakcijama može se preuzeti perspektiva koja se pripisuje nekoj društvenoj kategoriji – društvenoj klasi, etničkoj grupi, onima u datoj zajednici ili onima sa nekim posebnim interesom. S druge strane, referentne grupe mogu biti zamišljene, kao u slučajevima umetnika koji su „rođeni ispred svog vremena”, naučnika koji rade za „čovečanstvo” ili filantropa koji ostavljaju za „potomstvo”. Takve osobe procenjuju svoja nastojanja iz postulirane perspektive koja se pripisuje ljudima koji još nisu rođeni. Postoje i drugi koji žive za daleku prošlost, idealizujući neki period u istoriji i žudeći za „dobrim starim vremenima”, kritikujući trenutne događaje sa stanovišta koja se

⁷ G. H. Mead, “The Genesis of the Self and Social Control,” *International Journal of Ethics*, XXXV (1925), 251–77, i *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934), 152–64. Up. T. Parsons, “The Superego and the Theory of Social Systems,” *Psychiatry*, XV (1952), 15–25.

pripisuju ljudima koji su odavno mrtvi. Referentne grupe, tada, nastaju usvajanjem normi; one čine strukturu očekivanja koja se pripisuju nekoj publici za koju osoba organizuje svoje ponašanje.

Konstrukcija društvenih svetova

Kao što je Djuj (Dewey) naglasio, društvo postoji u komunikaciji, i kroz istu; zajedničke perspektive – zajedničke kulture – nastaju učestvovanjem u zajedničkim komunikacionim kanalima. Perspektive koje se dele u grupi bivaju usvojene kroz društveno učestvovanje u grupama. Uprkos čestom ponavljanju ove tvrdnje, njene pune implikacije, posebno za analizu masovnih društava, nisu dovoljno često prihvaćene. Razlike u pogledu na svet nastaju preko različitih kontakata i udruživanjem; održavanje društvene distance – kroz segregaciju, sukobe ili jednostavno čitanje različite literature – dovodi do formiranja različitih kultura. Dakle, pojedinci u različitim društvenim klasama razvijaju različite načine života i poglede, ne usled nečega što je svojstveno ekonomskom položaju, već zato što ih sličnost zanimanja i ograničenja postavljena nivoom dohotka raspoređuju u određene ograničene kanale komunikacije. Oni iz različitih etničkih grupa formiraju sopstvene prepoznatljive kulture jer ih njihova identifikacija nagoni da blisko komuniciraju jedni sa drugima i da zadrže rezervu prema autsajderima. Različite intelektualne tradicije u okviru socijalne psihologije – psihoanaliza, analiza skala, *gestalt*, pragmatizam – ostaće razdvojene sve dok oni koji pripadaju određenoj tradiciji ograničavaju svoju blagonaklonu pažnju na dela sopstvene škole, a prema drugima se odnose sa prezirom ili neprijateljstvom. Neki naučnici u oblasti društvenih nauka nisu u kontaktu sa masama američkog naroda jer izbegavaju kontakt sa masovnim medijima, posebno televizije, ili se njima samo snishodljivo izlažu. Čak je i pogled koji avangarda smatra „kosmopolitskim” vezan za kulturu jer je takođe proizvod učešća u ograničenim kanalima komunikacije – knjigama, časopisima, sastancima, izložbama i kafanama koje su van granica dostupnosti većini ljudi srednjih slojeva. Društveno učestvovanje može čak biti i posredno, kao što je to slučaj sa znalcom srednjovekovlja, koji svoju perspektivu stiće isključivo preko knjiga.

Čak i uzgredno posmatranje otkriva neverovatnu raznolikost standarda prema kojima Amerikanci žive. Nedoslednosti i protivrečnosti koje karakterišu savremena masovna društva proizvodi su mnoštva komunikacionih kanala i lakoće učestvovanja u njima. Proučavajući relativno izolovana društva, antropolozi mogu smisleno govoriti o „kulturnim oblastima“ u geografskom smislu; u takvim društvima zajedničke kulture imaju teritorijalnu osnovu, jer samo oni koji žive zajedno mogu da stupaju u interakcije. U savremenim industrijskim društvima, međutim, zbog razvoja brzog transporta i medija masovnog komuniciranja, ljudi koji su geografski raspršeni mogu efikasno da komuniciraju. Kulturne oblasti podudarne su sa komunikacionim kanalima; s obzirom da komunikacione mreže više nisu povezane sa teritorijalnim granicama, kulturne oblasti se preklapaju gubeći time svoju teritorijalnu osnovu. Prema tome, prve komšije mogu biti potpuni stranci; čak i u svakodnevnom govoru

prisutno je intuitivno prepoznavanje raznolikosti perspektiva, te mi možemo govoriti o ljudima koji žive u različitim društvenim svetovima – akademskom svetu, svetu dece, svetu mode.

Savremena masovna društva su zaista sastavljena od zbujujuće raznovrsnih društvenih svetova. Svaki od svetova je organizovani pogled, koji ljudi grade u međusobnoj interakciji; dakle, svaki komunikacijski kanal stvara odvojeni svet. Verovatno se najveći osećaj identifikacije i solidarnosti može naći u različitim strukturama zajednica – podzemlju, etničkim manjinama, društvenoj eliti. Takve zajednice su često prostorno odvojene, što ih dalje izoluje od spoljnog sveta, dok im „tračevi” i štampa na stranom jeziku obezbeđuju međusobni kontakt. Još jedan uobičajeni tip društvenog sveta čine asocijativne strukture – svet medicine, organizovanog rada, pozorišta, društava iz kafea. Njih na okupu ne održavaju samo razna dobrovoljna udruženja unutar svakog od lokaliteta već i periodični časopisi poput *Varajeti (Variety)*, specijalizovani časopisi i istaknute rubrike u novinama. Konačno, tu su i labavo povezani univerzumi od posebnog interesa – svet sporta, kolekcionara maraka, dnevnih serijala – servisiranih programima masovnih medija i časopisima poput *Fild (Field)* i *Strim (Stream)*. Svaki od ovih svetova je jedinstvo poretka, univerzum utvrđenih međusobnih odgovora. Svaki od njih je oblast u kojoj postoji neka struktura koja omogućava razumno predviđanje ponašanja drugih, dakle, oblast u kojoj se može delovati sa osećajem sigurnosti i samopouzdanja.⁸ Svaki društveni svet je, dakle, kulturna oblast, čije granice nisu određene ni teritorijom niti formalnim članstvom u grupi, već granicama efikasne komunikacije.

S obzirom na to da postoje razni kanali komunikacije, koji se razlikuju po stabilnosti i obimu, društveni svetovi se razlikuju po sastavu, veličini i teritorijalnoj distribuciji učesnika. Neki su, poput lokalnih kultova, mali i koncentrisani; drugi su, poput intelektualnog sveta, ogromni a njihovi su učesnici rasejani. Svetovi se razlikuju u obimu i jasnoći svojih granica; svaki je omeđen nekom vrstom horizonta, pa tako neke granice mogu biti široke ili uske, jasne ili nejasne. Prepoznata je činjenica da društveni svetovi nisu podudarni sa univerzumom ljudi; oni iz podzemlja su dobro svesni činjenice da autsajderi ne dele njihove vrednosti. Svetovi se razlikuju u ekskluzivnosti i u meri u kojoj zahtevaju lojalnost svojih učesnika. Najvažnije od svega je što društveni svetovi nisu statični entiteti; zajedničke perspektive se neprestano iznova uspostavljaju. Svetovi nastaju uspostavljanjem komunikacionih kanala; kada se životni uslovi promene, društveni odnosi se takođe mogu promeniti i prethodno uspostavljeni svetovi mogu nestati.

Svaki društveni svet ima neku vrstu komunikacionog sistema – koji najčešće nije ništa više od diferencijalnog povezivanja – u kojem se razvija poseban univerzum diskursa, ponekad i žargona. Posebna značenja i simboli dodatno ističu razlike i povećavaju društvenu distancu u odnosu na autsajdere. U svakom svetu postoje posebne norme ponašanja, skup vrednosti, posebna lestvica prestiža, karakteristič-

⁸ Up. K. Riezler, *Man: Mutable and Immutable* (Chicago: Henry Regnery Co., 1950), 62–72; L. Landgrebe, “The World as a Phenomenological Problem,” *Philosophy and Phenomenological Research*, I (1940.), 38–58; i A. Schuetz, “The Stranger: An Essay in Social Psychology,” *American Journal of Sociology*, XLIX (1944), 499–507.

ne karijerne putanje i zajednički pogled na svet – Weltanschauung. U slučaju elita može se čak javiti i kodeks časti koji važi samo za one koji pripadaju grupi, dok su drugi odbačeni kao bića manje vrednosti od kojih mogu da se očekuju loši maniri. Društveni svet je, dakle, zamišljeni poredak koji služi kao pozornica na kojoj svaki učesnik nastoji da stvori svoju karijeru, i da održi i poboljša svoj položaj.

Jedna od karakteristika života u modernim masovnim društvima je istovremeno učestvovanje u raznim društvenim svetovima. Zbog lakoće sa kojom može biti izložen brojnim komunikacionim kanalima, pojedinac može voditi podvojeni život, sukcesivno učestvujući u brojnim nepovezanim aktivnostima. Štaviše, posebna kombinacija društvenih svetova razlikuje se od osobe do osobe; to je ono što je navelo Zimla (Simmel) da tvrdi da svako stoji na onoj tački koja je zapravo presek jedinstvene kombinacije društvenih krugova. Ova geometrijska analogija je srećno odabrana jer nam omogućava da zamislimo brojne mogućnosti kombinacija i različite stepene učešća u svakom od krugova. Kako bismo razumeli šta izvesna osoba čini, moramo preuzeti njenu jedinstvenu perspektivu – šta ona uzima zdravo za gotovo i kako definiše situaciju – ali i pored toga, u masovnim društvima, moramo razumeti i društveni svet u kojem ta osoba učestvuje u datom činu.

Lojalnost i selektivni odaziv

U masovnom društvu, u kojem svaka osoba usvaja brojne perspektive, sigurno je da će doći do pojave nekih nedoslednosti i sukoba. Preklapanje grupne pripadnosti i učestvovanja, međutim, ne mora dovesti do poteškoća i obično ostaje neprimetno. Referentne grupe većine pojedinaca su međusobno podržavajuće. Dakle, vojnik koji se dobrovoljno prijavi za opasnu dužnost na bojnopolju može izazvati anksioznost u svojoj porodici, ali ne deluje suprotno njihovim vrednostima; i njegova porodica i drugovi se dive hrabrosti, a preziru kukavičluk. Ponašanje može, pak, biti nedosledno, kao u slučaju poslovičnog kancelarijskog tiranina koji je blag pred svojom ženom; ovakvo ponašanje će ostati neprimećeno ukoliko se transakcije odvijaju u nepovezanim kontekstima. Većina ljudi živi manje ili više podvojenim životima, prelazeći iz jednog društvenog sveta u drugi, učestvujući u nizu transakcija. U svakom svetu njihove uloge i odnosi sa ostalim učesnicima su različiti, te oni otkrivaju drugačije aspekte svojih ličnosti. Ljudi su do te mere priviknuti na ovaj način života da uspevaju sebe shvatiti kao razumno dosledna bića uprkos pomenutoj podvojenosti, i uglavnom nisu svesni činjenice da se njihovi postupci ne uklapaju u koherentan obrazac.

Pojedinci izuzetno postaju svesni postojanja različitih pogleda tek onda kada se sukcesivno nađu u situacijama u kojima su suočeni sa oprečnim zahtevima, i kada je jasno da svaki od ovih zahteva ne može biti zadovoljen. Iako ljudi uglavnom izbegavaju donošenje teških odluka, dileme i kontradikcije koje proističu iz položaja mogu iznuditi izbor između dva društvena sveta. Ovakvi sukobi su u osnovi alternativni načini definisanja iste situacije, koji proizilaze iz nekoliko mogućih perspektiva. Po rečima Vilijama Džejsma (William James): „Kao čovek vas sažaljevam, ali kao zva-

ničnik ne moram da vam pokažem milost; kao političar smatram ga saveznikom, ali kao moralista ja ga prezirem“. Igranjem uloga u različitim društvenim svetovima, pojedinac pripisuje drugima različita očekivanja, koja ne mogu da se prevaziđu kompromisom. Problem je, dakle, u odabiru perspektive za definisanje situacije. Izraženo Midovim rečima: koju ulogu uopštenog drugog treba preuzeti? Problemi lojalnosti javljaju se samo u situacijama u kojima su moguće alternativne definicije.

Uopšteno, sukobi poput ovih su kratkotrajni; u kritičnim situacijama protivrečnosti, koje su inače neprimetne, izlaze na videlo, dok bolni izbori bivaju iznuđeni. Međutim, u slabo integrisanim društvima neki pojedinci neprestano se nalaze u situacijama prožetim ovakvim sukobima. Afroamerički intelektualac, deca iz mešovitih brakova ili brakova imigranata, nadzornik u fabrici, zaposlena žena, vojni kapelan – svi su oni marginalizovani pojedinci i žive u međuprostorima dobro organizovanih struktura.⁹ U većini slučajeva oni uspevaju da nađu način funkcionisanja u kontekstu svojih podvojenih života, iako je očigledna prisutnost ličnih neprilagođenosti. U ekstremnim slučajevima može doći do amnezije i disocijacije ličnosti.

Veliki deo interesovanja za referentne grupe proizlazi iz zabrinutosti usled situacija u kojima se osoba suočava sa nužnošću izbora između dve ili više organizovanih perspektiva. Istaknuta je hipoteza da je izbor referentnih grupa, usaglašenost sa normama grupe čija se perspektiva preuzima, funkcija nečijih međuljudskih odnosa; u kojoj meri kultura grupe služi kao matrica za organizaciju perceptivnog iskustva zavisi od odnosa pojedinca i njegove lične lojalnosti drugima koji dele takav pogled na svet. Dakle, u slučajevima kada dolazi do pogoršanja ličnih odnosa u grupi, kao što se ponekad dešava u vojnoj jedinici nakon kontinuiranih poraza, norme postaju manje obavezujuće i jedinica se može raspasti u panici. Slično tome, sa menjanjem ličnih odnosa između roditelja i deteta u kasnoj adolescenciji, želje i standardi roditelja često postaju manje obavezni.

Predloženo je, zatim, da izbor referentnih grupa počiva na ličnoj lojalnosti prema značajnim drugima datog društvenog sveta. „Značajni drugi“ su za Salivana (Sullivan) one osobe koje su direktno odgovorne za usvajanje normi. Socijalizacija je proizvod postepenog akumuliranja iskustava sa određenim ljudima, posebno onima s kojima stupamo u primarne odnose; značajni drugi su pojedinci koji su zapravo uključeni u kultivaciju sposobnosti, vrednosti i pogleda na svet.¹⁰ Čini se da je upravo karakter nečijih emocionalnih veza sa značajnim drugima presudan. Oni koji misle da su se značajni drugi prema njima odnosili s naklonošću i pažnjom imaju osećaj lične obaveze koja je obavezujuća u svim okolnostima i biće lojalni čak i uz veliku ličnu žrtvu. Budući da primarni odnosi nisu nužno zadovoljavajući, reakcije mogu biti i negativne. Osoba koja je izrazito svesna očekivanja značajnih drugih može se istinski potruditi da ih ne ispuni. Ovim se može objasniti račvanje orijentacije u manjinskim grupama, pri čemu neki pojedinci ostaju lojalni roditeljskoj kul-

⁹ Up. E. C. Hughes, “Dilemmas and Contradictions of Status,” *American Journal of Sociology*, L (1945), 353–59, i E. V. Stonequist, *The Marginal Man* (New York: Charles Scribner's Sons, 1937)

¹⁰ H. S. Sullivan, *Conceptions of Modern Psychiatry* (Washington, D.C.: W.H. White Psychiatric Foundation, 1947.), 18–22.

turi, dok drugi očajnički teže da se asimiliraju u širem svetu. Neki koji se povuku iz neizvesnosti stvarnog života mogu uspostaviti lojalnost perspektivama stečenim kroz posredni odnos sa likovima sa kojima se susreću u knjigama.¹¹

Perspektive se neprestano podvrgavaju testu stvarnosti. Sva percepcija je hipotetička. Zbog onoga što se uzima zdravo-za-gotovo iz svakog stanovišta, svakoj situaciji se pristupa sa skupom očekivanja; ako se transakcije zaista odvijaju kako je to predviđeno, ojačava se i sama perspektiva. Stoga su potvrdni odgovori drugih ljudi ti koji pružaju podršku perspektivama.¹² U masovnim društvima, pak, odgovori drugih mogu se razlikovati, te je problem u proučavanju referentnih grupa zapravo konstatovanje čiji će potvrdni odgovori podržati određeno stanovište.

Proučavanje masovnih društava

Zbog diferenciranog karaktera modernih masovnih društava, pojam referentne grupe, ili odgovarajuće zamene za nju, uvek će imati centralno mesto u svakoj realističnoj pojmovnoj shemi za njihovu analizu. Kao što je gore istaknuto, biće najkorisnije ako se ovaj pojam koristi za označavanje one grupe čiju perspektivu akter preuzima kao referentni okvir za organizaciju svog perceptivnog iskustva. Organizovane perspektive nastaju i dele se kroz učestvovanje u zajedničkim komunikacionim kanalima, a raznolikost masovnih društava proizlazi iz višestrukosti kanala i lakoće s kojom pojedinac može u njima učestvovati.

Masovna društva nisu samo raznolika i pluralistička, već se i neprestano menjaju. Uzastopno menjanje životnih uslova primorava na promene u društvenim odnosima, a svaka adekvatna analiza zahteva proučavanje ovih transformacionih procesa samih. U takvoj situaciji pojam referentne grupe može biti od presudne važnosti. Na primer, svi oblici društvene mobilnosti, od iznenadnih promena do postepene asimilacije, u osnovi se mogu smatrati premeštanjem referentnih grupa, jer uključuju gubitak reakcije na zahteve jednog društvenog sveta i usvajanje perspektive drugog. Može se pretpostaviti da se nezadovoljstvo inicijalno javlja na nivou ličnih odnosa, što je praćeno slabljenjem osećaja obaveze, odbacivanjem starih zahteva te uspostavljanjem nove lojalnosti i prihvatanjem nove perspektive. Sukobi koji karakterišu sve osobe u marginalnim ulogama su od posebnog interesa jer pružaju mogućnosti poprečnih (cross-sectional) analiza procesa društvenih promena.

U analizi ponašanja pojedinaca u masovnim društvima ključni problem je utvrđivanje kako osoba definiše situaciju, koju perspektivu koristi pri utvrđivanju takve definicije i ko čini publiku čiji odgovori pružaju neophodnu potvrdu i podršku za

¹¹ Up. R. R. Grinker i J. P. Spiegel, *Men under Stress* (Philadelphia: Blakiston Co., 1945), 122–26; i E. A. Shils i M. Janowitz, "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II," *Public Opinion Quarterly*, XII (1948), 280–315.

¹² Up. G. H. Mead, *The Philosophy of the Act* (Chicago: University of Chicago Press, 1938), 107–73; i L. Postman, "Toward a General Theory of Cognition," u J. H. Rohrer i M. Sherif (изд.), *Social Psychology at the Crossroads* (New York: Harper & Bros., 1951), 242–72.

njen položaj. To zahteva usredsređivanje pažnje na očekivanja koja akter pripisuje drugima, kanale komunikacije u kojima učestvuje i njegove odnose sa onima s kojima se poistovećuje. U proučavanju sukoba, mentalne slike pružaju plodan izvor podataka. U trenucima neodlučnosti, kada pojedinac sumnja i zbunjen je, ko se pojavljuje u mentalnim slikama? Ovo je način kojim se vrši identifikacija sa značajnim drugim.

Adekvatna analiza modernih masovnih društava zahteva razvijanje pojmova i operacija za opis načina na koji se orijentacija svakog aktera prema sopstvenom svetu sukcesivno iznova formira. Budući da je percepcija selektivna, a perspektive se razlikuju, primećuju se različiti predmeti i nastaje progresivno raznovrstan skup mentalnih slika, čak i među onima koji su izloženi istim medijima masovne komunikacije. Pojam referentne grupe obuhvata distinktivne asocijacije (differential associations) i lojalnosti na taj način olakšavajući proučavanje selektivne percepcije. Stoga ovaj pojam postaje nezaobilazno oruđe za razumevanje različitosti i dinamičnog karaktera one vrste društva u kojem živimo.

sa engleskog jezika preveo: Dragan Nikolić
stručna redakcija: Miloš Jovanović

Literatura

- Chapman, D. W. i Volkmann, J. (1939) "A Social Determinant of the Level of Aspiration", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XXXIV, 225–38.
- Grinker, R. R. i Spiegel, J. P. (1945) *Men under Stress* (Philadelphia: Blakiston Co.)
- Hughes, E. C. (1945) "Dilemmas and Contradictions of Status", *American Journal of Sociology*, L (1945), 353–59.
- Hyman, H. H. (1942) "The Psychology of Status", *Archives of Psychology*, XXXVIII, 15.
- Landgrebe, L. (1940) "The World as a Phenomenological Problem," *Philosophy and Phenomenological Research*, I (1940), 38–58.
- Mandelbaum, D. G. (1949) *The Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, (Berkeley: University of California Press), 104–9, 308–31, 544–59.
- Mead, G. H. (1925) "The Genesis of the Self and Social Control", *International Journal of Ethics*, XXXV (1925), 251–77.
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press).
- Mead, G. H. (1938) *The Philosophy of the Act* (Chicago: University of Chicago Press).
- Merton, R. K. i Kitt, A. (1950) "Contributions to the Theory of Reference Group Behavior," u Merton, R. K. i Lazarsfeld, P. F. (izd.), *Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1950), 42–53, 69.
- Parsons, T. (1952) "The Superego and the Theory of Social Systems". *Psychiatry*, XV 15–25.
- Postman, L. (1951) "Toward a General Theory of Cognition," u Rohrer, J. H. i Sherif, M. (izd.), *Social Psychology at the Crossroads* (New York: Harper & Bros., 1951), 242–72.

- Redfield, R. (1941) *The Folk Culture of Yucatan* (Chicago: University of Chicago Press).
- Riezler, K. (1950) *Man: Mutable and Immutable* (Chicago: Henry Regnery Co.).
- Schuetz, A. (1944) "The Stranger: An Essay in Social Psychology", *American Journal of Sociology*, XLIX (1944), 499–507.
- Sherif, M. (1953) "The Concept of Reference Groups in Human Relations", u Sherif, M i Wilson, M.O. (izd.), *Group Relations at the Crossroads* (New York: Harper & Bros., 1953), 203–31.
- Shils, E. A. i Janowitz, M. (1948) "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II", *Public Opinion Quarterly*, XII (1948), 280–315.
- Stonequist, E.V (1937) *The Marginal Man* (New York: Charles Scribner's Sons).
- Sullivan, H. S. (1947) *Conceptions of Modern Psychiatry* (Washington, D. C.: W. H. White Psychiatric Foundation, 1947), 18–22.

Reference groups as perspectives

Tamotsu Shibutani

Abstract

In spite of ambiguity, reference group has become an increasingly popular concept, utilized in hypotheses concerning a variety of social phenomena. The restriction of this concepts to a single referent, namely, group whose perspective is used as a frame of reference by the actor, will increase its usefulness as an analytic tool. Shared perspectives arise through participation in common communication channels, and the cultural pluralism of modern mass societies arises from the easy accessibility of a multiplicity of channels. The concept of reference group, if defined with greater precision, can greatly facilitate research on the manner in which each actor's orientation toward his world is structured.

Key Words: Group perspective, Reference frame, Channels of communication, Social worlds